هاوڵاتیبوون و دەوڵەتی دیموکراتی

نضال دەروێش
لە عەرەبییەوە: یاسین عومەر

لە ڕووی بنەماوە ئەم نزیککەوتنەوەیە لە چەمکی هاوڵاتیبوون، دادەمەزرێت لەسەر گریمانەی دژایەتیو لێکدژیی لەنێوان کۆمەڵگەی مەدەنیو دەربڕینە سیاسییەکەی واتە دەوڵەتی دیموکراتی لەلایەکەوە، لەگەڵ کۆمەڵگەی جەماوەریی مێگەلیو دەربڕینە سیاسیەکەی واتە دەوڵەتی باڵادەستی خاوەن مۆرکی تۆتالیتاری لەلایەکی دیکەوە. ئەمەش لەبەرئەوەی بڕوام وایە ئەم دژایەتییە، بەشی سەرەکیی ئەو دژایەتییە پێکدەهێنێت کە تەحەکوم بە کۆی دژایەتییە کۆمەڵایەتیو سیاسییەکانی دیکەوە دەکات. لەو کۆمەڵگایانەدا کە لە ژێر باڵی دەوڵەتی دەسەڵاتخوازدا دەژین، دەوڵەت بەئاقاری دابینکردنی گشت ئەو کۆڵەکانەی کە لەپێناوی سەرلەنوێ بنیاتنانەوەیی خۆیدایە، کۆمەڵگە دەگۆڕێتو دەیکات بە تۆپەڵە مرۆڤێکی پەرشو بڵاوی دوور لەیەک، یان دەیانکات بە کۆمەڵگەلێک یاخود کۆمەڵە تاکێکی سەلبیو دابڕاو و ترساو و ئەو کۆمەڵگەیە بەرهەم دێت کە ناوزەد دەکرێت بە کۆمەڵگەی ڕەعیەت، کە پەیوەندییەکەی لەگەڵ دەسەڵاتدا پەیوەندییەکی ڕاعیو ڕەعیەتئامێزانەیە (شوانو مێگەل)، کۆمەڵگە مەدەنییەکەیش (واتە مەملەکەتی ئازادی)، بچوک دەبێتەوە بۆ کۆمەڵێک تاکی سەلبی کە لە بارودۆخێکی مێگەلییانەدا دەژینو خەسڵەتی هاوڵاتێتی لە هاوڵاتی دەسەنرێتەوە و نامێنێت، ئەم خەسڵەتەش (مەبەست هاوڵاتێتی)یە، خۆی لەخۆیدا کۆڵەکەی سەرەکیی دەوڵەتی یاساو ڕەگەزی دیموکراتییە. ئالێرەوەیە

ئەو پەیوەندییە چۆنایەتییەی کە دەوڵەتی دیموکراتیی لە دەوڵەتی دەسەڵاتخواز جیا دەکاتەوە، لەسەر لێواری هاوڵاتیبوون وەستاوە کە خەسڵەتێکەو تاکەکانی خەڵک بەدەستی دەهێنن، تا بەهرەمەند بن لە بەشدارییکردنی تەواو لە دەوڵەتێکدا کە سنورێکی هەرێمایەتی هەبێت (موسوعە العلوم الاجتماعیە)، هەروەها دەروەستی لێکبەرامبەر لەنێوان کەسەکانو دەوڵەتدا هەبێت. کەسەکە لە ئەنجامی ئینتیماکردنی بۆ کۆمەڵگەیەکی دیاریکراو مافە سیاسیو مەدەنییەکانی خۆی بەدەست دەهێنێت، بەڵام لە هەمان کاتدا ئەرکگەلێکیشی دەکەوێتە ئەستۆ کە دەبێت ئەنجامیان بدات. واتە هاوڵاتیبوون بریتییە لە دەربڕینێکی یاسایی سەبارەت بە بوونێکی سیاسی بۆ نیشتیمان (دەوڵەت)و هاوڵاتی پێکەوە، ئەمەش بەردی بناغەیە بۆ پەرەپێدانی دەوڵەتو نیشتیمان هەر لە سیستەمە سیاسییو کۆمەڵایەتیو ئابورییەکەوە بیگرە، تا ڕاسانە ڕۆشنبیریو پێشکەوتنە ژیارییەکەی. بەواتە نەبوونی خەسڵەتی هاوڵاتیبوونی هاوڵاتی، بە مەدلولە مەدەنیو سیاسیو یاساییەکەی، ڕوییەکی دیکەی نەبوونی دەوڵەتە بۆ مەدلولە مەعنەویو ڕەمزییەکەیشی نەک هەر تەنها مەدلولە مادییەکەی، چونکە هاوڵاتیبوون خەسڵەتێکی بابەتیانەیە کە جیاوازیو جیاکاریو و هەڵاواردن قبوڵ ناکات، دروست وەک مرۆڤایەتی، لەبەرئەوەی لەنێوان ڕۆڵەکانی نیشتیمانێکو ئەندامانی کۆمەڵگەیەکی مەدەنیو دەوڵەتێکی دیموکراتیدا، کەسێک نیە لە کەسێکی تر زیاتر هاوڵاتی بێت، یان لە مرۆڤێکی دیکە مرۆڤتر بێت، پاشانیش ڕێگایەک نیە بۆ هیچ چەشنە ئیمتیازێک لەو ئیمتیازانەی کە لە دەوڵەتی دەسەڵاتخوازدا ناسراون. لەبەرئەوە دەوڵەتی دیموکراتی هەر لە بناغەوە دەوڵەتی مافو یاسایە، بۆ هەموو هاوڵاتییەکانی بە یەکسانی. نەبوونی جیاوازیو هەڵاواردن لە مەسەلەی هاوڵاتیبوونو مرۆڤایەتیدا، بناغەی ڕاستەقینەی یەکسانیی هاوڵاتیانە لەبەردەم یاسادا. بەمەش دەتوانین بڵێین کە هاوڵاتیبوون لە ژینگەیەکی سیاسیی دیموکراتی -یاساییدا نەبێت کە پشت بەڕستێک مافو ئەرک دەبەستێت، دروست نابێت، واتە دانپیانانێکی مەبدەئیو بنەڕەتی بە بوونی لێکدژیو دژایەتیو مافی جیاوازبوونو فرەییو جیاوازی بە هەموو واتایەک، کە گشت جۆرەکانی دەستگرتن بەسەر دەسەڵاتو بڕیار یاخود گاڵتەکردنو سوکایەتی کردن بە تواناکانی هاوڵاتیان و توانا ئەقڵیو کردەوەییەکانیانو هەمەچەشنییان، پێکدەهێنێت. ئەو بنکە پانوپۆڕەی کە لە پانتایی سیاسیو کۆمەڵایەتییدا چەمکی هاوڵاتیبوون لە ئامێز دەگرێت، بریتییە لە بنەمای دادپەروەریو یەکسانی. هەر کات کۆمەڵگە پابەند بێت بەم بەهایانەو پێداویستییەکانیان دەبێتە هۆی داننان بە مافو ڕەوایی جیاوازییو هەمەچەشنیو دژبوون کە پێکهاتەکانی نیشتیمانو دەربڕینەکەی (دەسەڵاتەکەی) پێکەوە دەبەستێت، کە بۆ دەربڕین لە خۆی بە واتا ڕۆشنبیریو سیاسییەکەی ڕێگای ڕەواو دیموکراتیو یاسایی دەدۆزێتەوە. پێشمەرجی دادپەروەری داننانە بە بوونی فرەیی لە پانتایی کۆمەڵایەتیو سیاسیو ڕێکخستنی پەیوەندیی نێوان ئەم فرەییانەیە، لەسەر بنەمای هاوڵاتیبوونێکی یەکسان. واتە بەژنو پێکهاتی هاوڵاتیبوون لە مافە سروشتییە چەسپاوەکان و مافە مەدەنییە وەرگیراو (مکتسب)ەکان و ئەرکو پابەندبوونە لێکبەرامبەرەکان و ئازادیە بنچینەییەکاندا ڕێکخراوە. لەبەر ڕۆشنایی و لەسەر بناغەی هاوڵاتیبوونە ناسنامەی نیشتمانی دیاریدەکرێت، کە ئاخۆ کۆمەڵگە چییەو ئەو شتانە چین کۆمەڵگە لەسەر ئاستی مادیو مەعنەوی بەرهەمی دەهێنێت. دواى ئەوە چەمکی هاوڵاتیبوون هاوواتای چەمکی بەشداریکردنە لە بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتیو

له كاروباری گشتیو له داڕشتنی ئایندەی نیشتیمانیشدا، لەسەر ئاستی تاكیشدا هاوڵاتیبوون ئارەزوویەكی ڕەسەنە، بۆ ئەو گشتێتیەی له كۆمەڵگەی مەدەنیو دەوڵەتی دیموكراتیو هەروەها له كۆمەڵی مرۆڤایەتیشدا دیاری دەكرێت كه دواڕۆژی هەموانە.

هاوڵاتیبوونی ڕاستەقینە، خۆی له ڕاستییەكانی پێكهاتە ڕۆشنبیریو كۆمەڵایەتیو سیاسییەكە بەگەورەتر نازانێتو نەفی ناكاتەوە، هەروەک چۆن واقع ناشێوێنێتو ساختەی تیاناكات، بەڵكو له سۆنگەی داننان به ڕاستییە چەسپاوەكانەوە مامەڵە لەگەڵ ئەم واقیعەدا دەكاتو كار بۆ كردنەوەی بواری ئازادیو كراوەییو فرەیی له پانتایی نیشتیمانیدا دەكات. ئاسایشو سەقامگیریو نوێكردنەوەو چاكسازیش تا ڕادەیەكی زۆر، گرێدراوە به بوونی هاوڵاتیبوونێكی یەكسانو پارێزراو به سیستەمو یاسا، یاساش بەڕێوەدەچێت بەبێ ئەوەی دەستدرێژی بكاتە سەر پێشمەرجەكانی هاوڵاتیبوونێكی یەكسانو پێداویستییەكانی.

لەبەر ڕۆشنایی ئەم شتانەدا، هێڵی سەرەكیی ڕۆشنبیریی نیشتیمانیو ئاسۆكانیو بنەما چەسپیوە بەراییەكان و سروشتی كارلێكو ئەو موساقەفەیەی كه له نێوان هەموو ئەو فرەییەی كه له پانتایی نیشتیمانیدا هەیە پێك دێت. لەمەوە ڕۆشنبیریی نیشتیمان دەربڕینێك دەبێت سەبارەت به حاڵەتی ئەو فرەچەشنیو فرەییەی كه له نیشتیماندا هەیە، نەک ڕۆشنبیریی توێژێك یان كۆمەڵێك، بەڵكو ڕۆشنبیریی نیشتیمان به هەموو هەمەجۆریو تایەفەو دەربڕینەكانیەوە. ڕۆڵی دەوڵەت و داموو دەزگاكانیشی لەم چوارچێوەیەدا، بریتی دەبێت له دەستەبەركردنی كەشو هەوایەكی یاساییو سیاسیو كۆمەڵایەتیو دروستكردنی چوارچێوەو دامودەزگاگەلێك كه بتوانێت هەموو دەربڕینەكان لەخۆبگرێت، بۆئەوەی بەهەموویان بەشداری بكەن له داڕشتنی چەمكی ڕۆشنبیریی نیشتیمانیو دەوڵەمەندكردنی ناوەڕۆكەكەی به بەهاكانی كۆمەڵگەو بەهاكانی سەردەمەكە. بەم واتایە ڕۆشنبیریی نیشتیمانی دەربڕینێكی بابەتیانە پێكدەهێنێت، سەبارەت به هەموو ئەو پێكهاتە هەمەجۆرو فرانەی كه هەن و دەربڕی هەقیقەتی كۆمەڵایەتی و مێژوویین.

لەم ناوكۆیەدا (سیاق)، دەكرێت لەبارەی (ڕۆشنبیریی هاوڵاتیبوونەوە) ئاخاوتن بكرێت كه وەک تەوەرێكی بنچینەیی باڵادەست بەسەر كۆی كارلێكردنەكاندا و بریتییە لەو ڕۆشنبیرییەی، پشت به (بنەماكانی هاوڵاتیبوون) دەبەستێت. كەواتە هاوڵاتیبوون بریتییە له كۆی ئەو مافو ئەركانەی، كه لەڕێی بڕێك له هۆشیاریو زانینەوە بەدی دێت كه هەوڵی تاك بۆ بەدەستهێنانی مافی هاوڵاتیبوونو بەئەمەک بوون لەبەرامبەر ئەركەكانیدا دەسەپێنێت. ئەم هەوڵە دەبێت لەڕێی ئەو هۆكارە ڕەوایانەوە بدرێت كه ڕژێمەكە دیاریی دەكاتو تاكیش فێری دەبێتو پێی ئاشنا دەبێت.

لەبەر ڕۆشنایی ئەم دەستنیشانكردنەدا، پەیوەندیی هاوڵاتیبوونمان به نیشتمانپەروەرییەوە بۆ دیاری دەكرێت كه بریتییە له پەیوەندیی حوكمی واقیع به حوكمی بەهاوە. بەجۆرێک وا دەردەكەوێت بۆمان كه هاوڵاتیبوون حوكمی واقیعە، لەبەرئەوەی ئینتیمایەكی بابەتییە بۆ نیشتیمانو كۆمەڵگەو دەوڵەت (نیشتیمانپەروەرییش حوكمێكی بەهایە دیاریكەرێكی خودییە بۆ تاكو بۆ كۆمەڵگەو بۆ دەوڵەتیش)، كه ئەمەش بەو مانایەی كه هیچ نیشتمانپەروەرییەک، بێ هاوڵاتیبوون بوونی نییە و هاوڵاتیبوونیش بەبێ مافە مەدەنیو ئازادییە بنەڕەتییەكان بوونی نییە. سڕینەوەی هاوڵاتی سڕینەوەی دیموكراتیەتو دەوڵەتە، پاش ئەوە ئافەرۆزكردنی حوكمی واقیع ئافەرۆزكردنی حوكمی

ئەو بەهایەیە کە بەتوندترین شێوە پێوەی بەستراوە.

ئەو لێکۆڵینەوانەی لە هاوڵاتیبوونیان کۆڵیوەتەوە، جەختیان لە سەر سێ لایەنی بنەڕەتی کردۆتەوە کە بریتین لە: مافو ئەرکو ئامرازەکان، ئەمەش لەڕێی ئەم سێ خاڵەی خوارەوە خراونەتەڕوو.

1. بەرپرسیارێتی کۆمەڵایەتی.
2. بەشداریی کۆمەڵایەتی.
3. هۆشیاریی سیاسی.

هاوڵاتیبوون وەک هەر ڕێبازێکی دیکە لە سێ ڕەگەز پێکدێت کە بریتین: لە زانیاریو هەستو ڕەفتار. دەکرێت مەنهەجییانە لە دوو ئاستدا سەیری ئەم سێ ڕەگەزە بکەین: ئاستی یەکەم چەمکی زەینیو هەستی دەروونیە کە لە زانیاری لەبارەی نیشتیمانو هۆشیاری بە مافەکانو ئەرکەکانو خۆشەویستیی نیشتیمانو ڕەزامەندبوون لە بەدەستهێنانی مافەکانو جێبەجێکردنی ئەرکەکاندا خۆی دەبینێتەوە، ئاستی دووەمیش پراکتیزەکردنی هاوڵاتیبوونە کە زۆربەی کات دوو لایەنی هەیە: لایەنی یەکەم بریتییە لە پابەندبوونی گشتی بە سیستەمو یاساکانو ڕێز لێگرتنیان، لایەنی دووەمیش پراکتیزەکردنی کاری سیاسیو چالاکیی مەدەنی خۆبەخشانەیە. ئەگەر ئاستی یەکەم بەشێکی زۆری پشت بە پەروەردەو فێرکردنو دامودەزگاکانی پێگەیاندنی کۆمەڵایەتی وەک خێزانو مزگەوت ببەستێت، ئەوا زۆربەی زۆری ئاستی دووەم پشت بەو سیستەمو یاسایەنە دەبەستێت کە لەلایەکەوە کاری هاوڵاتیان ڕێکدەخەن، لەلایەکی دیکەشەوە پشت بە ئاستی پاڵنەر لەلای تاکەکان دەبەستێت. ڕەنگە ئاستی هاوڵاتیبوون لای هاوڵاتی بەرز بێت، بەڵام لەبەرئەوەی سیستەمەکان کۆتوبەند بۆ کاری هاوڵاتی و بەشداریکردنی لە بواری کاری سیاسیو چالاکیی مەدەنی دروست دەکەن، هاوڵاتی بەشداری ناکات، نەک لەبەر لاوازی پاڵنەر لای هاوڵاتی، بەڵکو لەبەرئەوەی سیستەمو یاساکان لەمەدا ئازادیی هاوڵاتی کۆتوبەند دەکەن. هۆشیاری بەهاوڵاتیبوون، بە خاڵی دەستپێکی بنچینەیی دادەنرێت، لە پێکهاتنی ڕوانینی مرۆڤ بۆ خۆیو وڵاتەکەیو ئەو کەسانەی لە خەسڵەتی هاوڵاتیبووندا لەگەڵی بەشدارن، لەبەر ئەوەی لەسەر بنچینەی ئەم بەشدارییەیە کە ئینتماو نیشتمانپەروەری دروست دەبێ. بۆیە نەبوونی مافی هاوڵاتیبوون دەبێتە هۆی ڕوخانی هەستی ئینتیما بۆ نیشتیمان، جیاوازیکردنیش لە ئاستی بەهرەمەندبوونی تاکەکان بۆ ئەم مافانە، دەبێتە هۆی تەقینەوەی مەسەلەی هەڵاواردنی زۆردارانەو لەبەر یەک هەڵوەشاندنی پەیوەندیی تەواوکاری نیشتیمانی. بەمەش دەتوانرێت بوترێت بنەمای هاوڵاتیبوون بە جیاکردنەوەی دوو جۆر لە مافەکان دەچەسپێت، ئەوانیش بریتین لە: مافە مەدەنییەکان و مافە سیاسییەکان. یەکەمیان ئامانجی ئەوەیە مرۆڤ بە حوکمی ئەندامبوونی لە ناو گروپێکی سیاسیدا، واتە ئەندامێتی لە پێکهاتی مرۆیی دەوڵەتدا بتوانێت وەک هاوڵاتییەک لەناو وڵاتەکەی خۆیدا بژێت. ئەمانەش مافگەلێکن پێویستە لە توانای هەر مرۆڤێکدا بێت، بەوپەڕی ئازادییەوەو بەبێ خۆ تێهەڵقورتاندنی کەسانی دیکە یاخود دەوڵەت مومارەسەی بکات، وەک ئازادیی بیروڕا دەربڕینو مافی خاوەندارێتی، تا ئەو سنوورەی کە سەرپێچی لە یاسا ناکات، بەڵام دووەمیان (واتە مافە سیاسیەکان) زیاتر کاریگەرە، ئەم مافانە

بەشدارییەکی ئیجابیانە لە مومارەسەکردنی دەسەڵاتە گشتییەکان بۆ خاوەنەکەی لە وڵاتەکەیدا دەستەبەر دەکەن، ئەمەش لەڕێی بەشداریکردنەوە لە دامەزراوە سیاسیو یاساییو دەستوورییەکانی فەرمانڕەوایەتیدا، هاوڵاتیبوون بۆ کەسێک نابێت کە بەپێی دەستوور و یاسا ئەم جۆرەی دووەمی مافی نەبێت.

لێرەدا بۆمان دەردەکەوێت کە هاوڵاتیبوون گرێدراوی مافی بەشداریکردنە بە تێگەیشتنە گشتییەکەی، واتە بەشداریکردن لە هەموو ئەو شتانەی پەیوەستن بە نیشتمانەوە. بە تێگەیشتنە تایبەتییەکەشی، واتە بەشداریکردن لە فەرمانڕەوایەتییدا. واتە مرۆڤ لایەنێکی دانپیانراو بێت لە فەرمانڕەوایی وڵاتەکەیو بەڕێوەبردنی کاروبارەکانیداو لە مومارەسەکردنی ئەو ڕۆڵەدا بێبەری نەبێت.

ئەو تاکانەی نیشتەجێی سەر خاکی ئەم دەوڵەتەنو ناچار دەکرێن گوێڕایەڵی فەرمانە دەرچووەکانی ئەم دەوڵەتە بن، بە بێ ئەوەی بەشداری لە ئامادەکردنو دەرکردنی ئەم فەرمانانەدا بکەن تەنها بێگانەکانن. ئەم دانیشتوانە (مەبەست بێگانەکانە) سەرباری ئەوەی کە بەهرەمەندن لە مافە مەدەنییەکان، بەڵام ناکرێت بە هاوڵاتی دابنرێن، واتە ئەو مافەیان نیە کە ئەندامە ڕەسەنەکان لە گروپە سیاسیەکاندا هەیانەو بەشداری ئاڕاستەکردنو بەڕێوەبردنی ژیانی سیاسی وڵات دەکەن.

پەیوەندییەکی لە پسان نەهاتوو لەنێوان ڕەوتی پێگەیشتنو پێشکەوتنی هاوڵاتیبوون لەلایەک، لەگەڵ تێرو تەسەل بوونی پێکهاتەکانو ڕەوتی سەربەخۆیی دەوڵەتو جێگیری عیزەتو کەرامەتی نیشتمانیدا هەیە، لە لایەکی دیکەشەوە لەگەڵ ڕەوتی چەسپاندنی مافە سیاسیو مەدەنییەکانی هاوڵاتیدا هەیە. ئەوە مافە مرۆییەکانی و بەهرەمەندبوونی لە یەکسانی تەواو لە مافو ئەرکەکان بەبێ جیاکاریکردن لە کەشو هەوای ئازادییە دیموکراتییەکان با لەولاوە بوەستێت، بەمەش ئازادیی نیشتیمانو ئازادیی هاوڵاتیی تەبا دێنەوە. ماهییەتی دەوڵەتیش (مەبەست مەملەکەتی یاسایە)، بێ خڵتەو پاکژ دەبێت لەگەڵ پاکژیو بێ خڵتەیی ماهییەتی هاوڵاتیبوونو دیموکراتیەتدا. بۆیە وتمان هاوڵاتیبوون خاڵی جیاکەرەوەی نێوان کۆمەڵگەی مەدەنیو دەربڕینە سیاسییەکەی (واتە دەوڵەتی دیموکراتی) لە کۆمەڵگەی جەماوەری و دەربڕینە سیاسییەکەی (واتە دەوڵەتی دەسەڵاتخوازی) پێکدێنێت کە چ وەک تێگەیشتن لێیو چ لە ڕووی واقیعیشەوە دەیخاتە خانەی ئەو پێکهێنەرە بنەڕەتییانەی دەوڵەتی خاوەن مەیلی دیموکراتی دروست دەکەن.

سەرچاوە:

http://www.cdf-sy.org/paper/mowatna.htm